

OLIWA (490) *sb f*

o oraz a jasne.

sg N oliwa (45). ◇ G oliwy (172). ◇ D oliwie (3). ◇ A oliwę (45) [w tym: -e (5), -ą (1)]. ◇ I oliwą (159). ◇ L oliwie (55). ◇ [V oliwo.] ◇ pl N oliwy (5). ◇ A oliwy (2). ◇ du N (cum nm) oliwie (4) *RejAp* 89v, 90v, *BudNT Apoc* 11/4, *WujNT Apoc* 11/4.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Płynny tłuszcz otrzymywany z owoców drzewa oliwnego; *oleum HistAl, Vulg, PolAnt, Calag, JanStat, Cn; olivum Murm, Mymer¹, PolAnt, Cn; olea Calep (444) : Murm 161; Mymer¹ 41; wley trzy łyżki oliwy albo więcej á tym pomaży żywot paniey FalZioł I 11a; ftych zioł z ocztem á z oliwą fałatę przyprawić FalZioł I 98b; Wezmi dwa funty oliwy, włoż w nią trzydzieści kwiatków Lilijej [...] połthaw w cieniu zawiązwafzy. FalZioł II 22v; Też vczyń plałtr z prochu te⁸⁰ to korzenia [Reuponticum]/ z oliwą/ á z wołkiem FalZioł III 11b; Oliwa iełt dobra żoładkowi dla mierney cierpności kthorą ma w łobie FalZioł III 22c; Druga oliwa iełt ktorą biorą z drzewa iuż dobrze dozrzałego/ á ta oliwa iełth miernie ciepła y odwilżaiąca FalZioł III 22c; lepłszy iełt [kleszcz] pieczony niżli warzony, iełtzcze lepłszy łmażony w oliwie FalZioł IV 41c, +6b [2 r.], I 1d, 2c, d [2 r.], 9b (202); A gdy poznał iż drugie⁸⁰ roku oliwa nie miała obrodzić ktorej przełże⁸⁰ roku dofić było. Tedi zimie poki iełtzcze oliwy do fić było, [...] barzo tanie nakupił BielŻyw 2, 2; GlabGad K; LibMal 1546/113; Niektorzi też z iego ricerzow liźali trawę/ drudzi pili oliwę á niektorzi pili łwoy włafny mocż HistAl H5; KrowObr 123v; Leop Num 11/8; Flałza czenowa do ocztu Flałza druga czenowa do Oliwi WyprKr 117, 120; Przy Skopie thez oddałz ofiárę twą łniędną dwie częłści dziełiáci mąki czyłthey nágnietány/ z trzełcią częłcią Hinu oliwy. BibRadz Num 15/6; gdym miał thák wielką obfitość włzego/ iákoby też y ná drogách było málstá pełno/ á z opoki oliwá pływęłá. BibRadz I 283d marg, Gen 35/14, Lev 23/13, Num 7/37, 43, 49 (24); BielKron 262, 446; Oleum, Oliwá/ oliey który z drzewá pływie. Mącz 261c, 192b, 193a, 261c [3 r.], 262d [2 r.], 478b; Sáme też Centorzyą wwinie wárzyc z oliwą/ á ná chore miełtce przykłádác. SienLek 62; Láyno wroble z oliwą łtárłzy/ w vcho wley/ bęđzie łwiędzieł/ ále łierpieł trzebá. SienLek 77v; Albo oliwę zágrzawłzy z winem/ máczać wtym báwełnę/ á ciepło ná miełtcá bolące przywłjąc. SienLek 123v; Roztop żywicę wołk y oliwę łpołem/ á pothym włyp kádźidło y s koźiorożcem/ przecadź á przykłáday. SienLek 146, 38v, 40, 46v [2 r.], 47v, 61 (72); W kołciele Sáłomonowym to wiemy iż Oliwę lali do lamp ktore łtały ná łwiecznikoch RejAp 90v, 90v, 151, 152v; iako też ono co Oleum/ oleiem przełáda [...] miałto tego coby miał przełożyć/ oliwą BudBib b2; Zás iełli przyniełieł dar obiáty pieczony wpiecu/ (tedy ma być) plácek zbiałey mąki/ przálny/ oliwą rozmiełżány BudBib Lev 2/4; Y nápełniá fię gumná zbożem/ á opływác bęđá práfy mołzczem y oliwą. BudBib Ioel 2/24, Ex 29/40, Lev 2/1, 2, 4, 5 (48); BudNT Matth 25/3, 4; Oczko 26v, 32v; SkarŻyw 103, 491; Calep 475b, [727]b, 1144b; Samiż Apołtołowie/ iáko ł. Márek nápiłáł/ chore oleiem pomázowáli: ktorzy cyrulikámi/ y báłwierzámi nie byli/ y pewnie to wiedzili/ że łámá oliwá łięłżkich chorob nie leczy. LatHar 648; WujNT Luc 7/46, 16/6, Apoc 6/6, 18/13; Kámieñ oliwy [olei olivae unus lapis JanSta 1049]/ zá cztérdziełci grołzy. SarnStat 274.*

oliwa do czego (2): Zás vrząd Eleázará fyná Aharoná ofiárowniká/ oliwá do łwieczniká/ kádzenie zwonnych zioł obiáta vłtáwicźna y oliwá námázywánia BudBib Num 4/16, Ex 25/6.

oliwa z czego (1): Omphacinum oleum, Oliwá z niedoźrzałych oliwek. *Mącz* 263d.

oliwa ku czemu (4): Wonne thez źioła/ y Oliwę ku przypráwieniu kágáncow/ y máści/ y wczynieniu Kádzidł naiwdzięcznieyłfey woni. *Leop Ex* 35/28; Thákże lichtarz ku świeceni z naczyniém iego/ Lámpy iego/ y Oliwę ku świeceni. *BibRadz Ex* 35/14, *Ex* 35/8, *Num* 4/16.

W połączeniu z nazwą (1): Wezmi gębki modrzewowey ítharthey na proch zmiefzayże ią z oliwą którą zową Tartarum (w aptecze naydziefz) *FalZioł* III 3c.

W połączeniu szeregowym (1): Oto ia połyłam wam zboże/ y mófzcz/ y oliwę/ że fię náfyćicie *BudBib* Ioel 2/19.

W porównaniach (3): A nátrzy fię iáko gorzałką á oliwą á mydełkiem roftropną powfcięgliwością *RejZwierc* 162, 162; Kiedyż tedyż ná wierzchu íspráwiedliwość bywa: Iák oliwá z vkropem pomiefzana wípływa *KlonWor* 73.

W charakterystycznych połączeniach: *nalać* (*wlać*, *przylać*) *oliwy* (24), *napić się*, *przyczynić* (10), *przyłożyć* (6), *włożyć* (2), *wziąć* (36); *oliwę kupować*, *rozgrzać*, *wyżąć*; *nagnietać* (*nagnietany*) z *oliwą* (10), *rozpuścić* (3), *stłuc* (*stłuczony*) (14), *uczynić [co]* (8), *zetrzeć* (*utrzeć*) (4), *zmieszać* (*namieszać*, *przymieszać*, *roz mieszać*, (*roz*)mieszany) (47); *omyć w oliwie*, *rozpuścić* (2), (*na-*, *u*)*smażyć* (*(przy)smażony*) (16), *warzyć* (*warzony*) (28); *oliwa ciepła* (2), *dobra*, *droga*, *stara*, *świeża*.

Zwroty: »oliwą namazać (*a. (o)mazać*, *a. pomaz(ow)ać* (się)), (*po*)mazany« = *ungere (se) oleo*, *unctus in oleo PolAnt*; *oleatus Mącz* [*szyk zmienny*] (8:2): Vczyń czopek z prrefnego [!] *miodu [...]*/ A potym omazawfzy oliwą/ wetkni dziecięciu w zadek *FalZioł* V 38v, I 26b, 76c; *BibRadz Mich* 6/15; *olearis cotes*, Ofelki które oliwą pomázuyą. 261c, 261c; *SienLek* 92; tedy będzie ofiárować ná ofiarę dziekowną plácki przáfne [...]/ y krepie przáfne/ oliwą mázáne *BudBib Lev* 7/12; *czárty* mnogie wypádzáli [*apostolowie*]/ y wiele chorych oliwą mázali/ á vzdrawiáli. *BudNT Mar* 6/14[13], *Iac* 5/14.

»tłoczyć oliwę« (1): będźiefz tłoczył oliwę [*calcabis olivas*]/ ále fię ią nie pomázefz *BibRadz Mich* 6/15.

»oliwę zbierać; zbieranie oliwy« = *olivare Mącz*, *Calep* [*szyk zmienny*] (5:1): Olivo, Zbieram oliwki y oliwę. *Mącz* 261c, 261c, 262d; *Oleitas* – Czas ktorego oliwę zbieraie. *Calep* [727]b, [728]a [2 r.].

Wyrażenia: »oliwa prosta, pospolita« [*szyk 1:1*] (1:1): Natychmiałth baba omywfzy palcze w Lilijowym/ albo w Migdałowym oleyku/ albo też w proftey oliwie: Ma leguchno nogę którą fię dziecię poczęło rodzić: zafię w matkę wepchnąć. *FalZioł* V 21c, III 3c.

»ziemia oliwy i miodu« (1): Bo Iehowa Bog twoy wiedzie cię do ziemie dobrej/ [...] Do ziemie zboża/ y ięczmieniu y winá/ y figi/ y gránatow/ do ziemie rofkofzney oliwy/ y miodu [*terram olivae olei et mellis*]. *BudBib Deut* 8/8.

Szeregi: »olej(ek), (albo) oliwa« [*szyk 4:3*] (7): Popioł z mięfa albo z wątroby iego [*osła*]/ z oleiem albo z oliwą dobry na rany gdy fię od zimna mięfo rofpádfa rofpádfa. *FalZioł* IV 4c, I 46a, 73b, III 38d, IV 45d; *SienLek* 178; *Calag* 371b.

»(ani) oliwa i (a, albo, ani) wino« = *oleum et vinum PolAnt*, *Vulg* [*szyk 4:3*] (7): Y przyfzedfzy záwiązał [*Samarytan*] rány iego/ á nálawfzy oliwy y winá/ włożył go ná bydłátko fwe/ y wiodł do gołpody *BibRadz Luc* 10/34; *RejAp* 59; *BudBib 2.Par* 32/28; [*lipa mówi*]: Ani mię zá to winem/ áni

póły oliwą: Buyné drzewá nalepiéy ddżem niebieskim żywą *KochFr* 93; *Calep* 1144b; *WujNT Luc* 10/34, s. 237.

W przen (1) : Dał im [Pan] obfitość oliwy s kámieniá twárdego/ Aby w tym iáwnnie vználi moc y dobroć iego. *LubPs* gg4.

Przen (1) : A ták flufznie Pan tákie wierne swoie tymi fwieczniki oliwą naprawione zwác raczy *RejAp* 90v.

a) [O Matce Boskiej:

Wyrażenie: »oliwa miłości«: Sdrowasz czýcha olýuo miłośczy Maria matko boskýej myłośczy *TekstyPol* 139.]

a. Oleje święte (w Starym Testamencie: wonne olejki służące do rytualnych namaszczeń); oleum PolAnt (9) : á (on) wylał oliwę ná głowę ie⁸⁰/y rzekł mu/ To mowi Iehowá Bog Izráelow/ Pomazałem cię (ábyś był) krolem nád ludem Iehowj nád Izráelem. *BudBib* 4.Reg 9/6, 1.Reg 16/1.

Zwrot: »oliwą mazać, smarować, mazanie; oliwa namazywania (a. pomazowania)« = *oleum unctionis PolAnt* [szyk zmienny] (1:1:1; 4): Mazanie oliwą albo flinamy to nie iest zuftawy bożey/ tocz nie pomoże a też fnacz nie zafkodzy bo to nie iest zrofkazania bożego. *SeklKat* V2; Izali im [Chrystus apostołom] ręce ná krzyżz oliwą fmarował? *KrowObr* 125, 67v; *BibRadz Num* 4/16; ná ktorego [ofiarownika wielkiego] głowę lano oliwę/ námázywánia *BudBib Lev* 21/10, *Lev* 21/12, *Num* 4/16.

2. bot. Olea europaea L. (Rost); oliwka europejska, drzewo z rodziny oliwkowatych (Oleaceae); oliva Vulg, PolAnt, Cn (33) : Vkładł sie pod Oliwą/ támże zoftał ná noc *RejWiz* 176v; Vderżyły niewiáfty fzefelinem ktory Minerwá nošilá/ wyroftá oliwá/ znak dobry pokoia y żywności. *BielKron* 27, 24v, 27 [2 r.], 50v; *Mącz* 262d; *BiałKat* 66; *Calep* [727]b, [728]a; gdy drzewá w lešie krolá obierác chciály [...] figá y winna máciác y oliwá krolem być niechciály/ boiac fię fwey fłodkości y tłuftości vtrácić *SkarKaz* 80a.

W porównaniach (10): OpecŻyw 182v; *LubPs* N5; *Leop Eccli* 50/11; Dáley powieda Pan o tych wyznáwóczoch wiernych tych dwu zakonów fwoich: Iz tácy fá iáko dwie oliwie ftoiące przed máyeftatem Bożym *RejAp* 90v; Iáko piękna oliwá wywyfzlfyám fię w rownym polu *BudBib Eccli* 24/15[19], *Eccli* 50/10[11]; A ia/ iáko ofobliwy W domu páńfkim krzak oliwy/ Kwitnąć będę [*Ps* 51/10] *KochPs* 78 [przeład tego samego tekstu *LubPs*, *SzarzRyt*]; Synowie cnotliwi do ftołu šíądá/ á drzewu oliwy podobni będą. *ArtKanc* N13v; *LatHar* 410; *SzarzRyt* A4v.

Zestawienia: [»oliwa czeska«: Oliwá Czeška/ Olea Boemica. *SienHerb* K4#v.]

[»oliwa murzyńska«: Gumi Eiemi/ iest lipofok ofobliwy z Oliwy Murzyńskiey *SienHerb* I4#v.]

[»oliwa ogrodna«: Oliwá ogrodna/ Olea fatiua, fiue hortenfis. *SienHerb* K4#v.]

»płona, dzika, lešna oliwa« = *oleaster Mymer*¹, *BartBydg*, *Calep*, *Cn*; *silvestris oliva BartBydg* (2:1:1): *Mymer*¹ 20v; Oleaster, dicitur silvestris oliva, płona oliua *BartBydg* 101b; *Calep* [727]b [2 r.].

Przen (8) : *RejAp* 89v; Ci fá dwie oliwie/ y dwa świeczniki/ (ktore) przed Pánem ziemie ftoią *BudNT Apoc* 11/4; *WujNT Apoc* 11/4.

a) bibl. Naród wybrany i w przeciwstawieniu do niego – poganie (5) : Pan był wezwał imię twoie oliwą gáłężiftá/ piękna/ rodzáyná/ y wdzięczná *BibRadz Ier* 11/16; *WujNT Rom* 11/24 [2 r.].

Zestawienie: »oliwa płonna« [szyk 1:1] (2): Abowiem ieliś ty ieft wycięty z oliwy z przyrodzenia płonney/ á przeciwko przyrodzeniu iełteś wżczepion w práwą oliwę: iákoż dáleko więcej ci ktorzy fą według przyrodzenia/ będą w włafną oliwę wżczepieni? *WujNT Rom 11/24, Rom 11/17.*

3. *Owoc drzewa oliwnego; oliva Mącz (7)* : on gdyż obiadał k łobie poły pułcić kazał, á oliwę iedząc tak knim mowił [...] *BielŻyw 25; Bacca, Yágodá/ y ynfzych drzew owoc/ yáko fą oliwy winá y yne. Mącz 22c, 262d; Colymbades Olijwe [!] nałsolone. Calep 218b, 342b [2 r.], [728]a.*

4. *n-loc (6)* : Kłafztor w Oliwie milá od Gdańfká w biskupłtwie Kuiáwłkim zakonu Ciftercienłow záložył/ Kfiążę Pomorłkie Sámborius [...] Látá 1178. *BielKron 357, 359v, 361v, 369v, Llll4; StryjKron 577.*

Synonim: 1. olej.

Cf **OLIWKA**, [**OLIWORODNY**]

JDok